Archive of SID

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۹، پاییز ۱۳۹۴
دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۱۶- پذیرش: ۱۳۹۴ /۳/۲۰
صص ۱۰۰- ۸۵

بررسی عوامل اثرگذار بر مدیریت کاربری اراضی روستایی در شهرستان ممسنی (با استفاده از مدل ترکیبی *SWOT- TOPSIS*)

علی شمس‌الدینی[۱]: باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران
محمدرضا امیری فهلیانی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران

چکیده

در زندگی مدرن امروزی با توجه به سطوح مختلف فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی افراد که منجر به شکل‌گیری نیازها، خواسته‌ها و انتظارات جدید از فضای پیرامونی آنها شده، تقاضا برای زمین و دخل و تصرف در آن نیز دچار تحول گردیده است. در این میان سکونتگاه‌های روستایی دارای پیشینه‌ای هماهنگ از نظر معیشتی و هویتی با زمین، نحوه بهره‌برداری و تغییر کاربری از این منبع کمیاب در راستای خلق فضاهای محل سکونت خود می‌باشند. که با توجه به تغییر در نوع معیشت، فضای کالبدی– ساختاری روستاها و سطوح فکری و رفتاری روستائیان نحوه‌ی استفاده از زمینِ درون روستاها نیازمند مدیریتی جامع و اتخاذ سیاست‌های راهبردی به منظور ایجاد نظام آمایش سرزمین درون روستاها می‌باشد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت، از نوع توصیفی ـ تحلیلی است، که به بررسی استفاده مناسب از زمین‌های روستایی و عوامل اثرگذار بر مدیریت کاربری اراضی روستایی در سکونتگاه‌های بخش مرکزی شهرستان ممسنی پرداخته است. به منظور تحلیل داده‌ها یافته‌های مقدماتی تحقیق را در مدل «*SWOT*» مورد بررسی قرار داده و ۱۰ نقطه قوت، ۱۱ تهدید، ۱۰ فرصت و ۱۰ ضعف بررسی و ۱۸ استراتژی ارائه شده است. در نهایت با بهره‌گیری از تکنیک «*TOPSIS*» نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های منتج شده از دیدگاه صاحبنظران رتبه‌بندی شدند. بر اساس یافته ها استراتژی تدافعی (*WT*)، بهترین روش در جهت برنامه‌ریزی و مدیریت اراضی زراعی روستاهای مورد مطالعه شناخته شد. همچنین بر این اساس نتایج تکنیک تاپسیس تهدیدها بیشترین تأثیر را در بهینه‌سازی و توسعه متعادل کاربری اراضی روستایی دارد و در رتبه دوم فرصت‌ها قرار می‌گیرند. از این رو برای بهینه‌سازی و توسعه متعادل کاربری اراضی در این بخش استراتژی تدافعی می‌بایست در اولویت قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: روستا، کاربری اراضی، مدیریت اراضی، مدل تاپسیس و سوات، شهرستان ممسنی.

[۱]. نویسنده مسئول: *A_shamsoddini@miau.ac.ir*، ۰۷۱۴۳۱۱۲۲۰۱

www.SID.ir

Archive of SID

بیان مسأله:

برنامه‌ریزی فضایی اصولاً دارای جهت‌گیری‌های اساسی در زمینه توسعه ساختارهای محیطی و اقتصادی- اجتماعی است و هدف اصلی آن استفاده اقتصادی از زمین، سامان بخشی زمین‌های سکونتگاهی، نگهداری پایدار و حفظ شرایط بنیادی زندگی می‌باشد (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۳۸). زمین مکانی است که تمامی فعالیت‌های انسانی بر روی آن انجام شده و منبع و مواد لازم برای این کار محسوب می‌شود. کمیابی زمین و عدم امکان تولید آن در سطح کره زمین، ایجاب می‌کند که نحوه‌ی بهره‌برداری و مدیریت آن از سازماندهی مطلوبی برخوردار باشد (*Bacon, 2002: 4*). نوع و نحوه بهره‌برداری از زمین در طول تاریخ زندگی انسان‌ها، همواره یکی از مباحث اساسی مورد توجه علوم مختلف بوده و به مثابه معیاری برای سنجش سطح توسعه انسانی ملل مختلف شناخته می‌شود. بنابراین امروزه امکان انتخاب کاربری‌های متفاوت از زمین، متناسب با قابلیت‌های آن و همچنین تحولات فناوری و اقتصادی اجتماعی و پیچیدگی روزافزون زندگی انسان‌ها، اهمیت ساماندهی زمین و بهره‌برداری از آن را (در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی) افزایش داده است (فیروزنیا و همکاران، ب- ۱۳۹۱: ۲۱۳). بدین منظور امروزه با توجه به اهمیت کاربری زمین در نظام برنامه‌ریزی و به ویژه در برنامه‌ریزی‌های محیطی و کالبدی و تحولاتی که در مورد زمین و استفاده از آن مطرح می‌شود، موضوع ساماندهی و مدیریت زمین یکی از بحث‌های راهبردی در برنامه ریزی توسعه مناطق سکونتگاهی اعم از شهرها و روستاها است (غیومیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۲).

در این راستا بکارگیری زمین در فعالیت‌های انسانی، ضرورتاً برای سود مادی، مفهوم کاربری زمین را نمی‌رساند. کاربری زمین در روستا (کشاورزی، جنگلداری و غیره) با کاربری زمین در شهر (صنعت، تجارت، خانه سازی و غیره) متفاوت است که گاهی از آن به عنوان «کاربری کارکردی زمین» نام می‌برند. چنین می‌نماید که کاربری زمین جنبه‌های فضایی همه فعالیت-های انسانی را در روی زمین برای رفع نیازهای مادی و فرهنگی او نشان می‌دهد (شکوئی، ۱۳۸۷: ۲۵۳). امروزه بحث‌ها و نگرانی‌ها در مورد تغییرات زیست‌محیطی و تغییرات کاربری زمین به طور جدی مورد توجه قرار گرفته است. در چنین وضعیتی کاربری پایدار زمین به موضوعی تحلیلی- سیاسی مهمی تبدیل شده است. همچنین کاربری زمین نمونه‌ای از تأثیرگذاری انسان بر محیط است. کاربری زمین از نظر ماهیتی که دارد، دارای ویژگی اقتصادی خاصی است؛ به عنوان مثال، فعالیت‌های انسانی نظیر تولید، مصرف، سرمایه‌گذاری، تفریح و ... مستلزم استفاده از فضای جغرافیایی است (مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). بنابراین تغییر کاربری هم می‌تواند نتیجه هدایت رشد و توسعه و هم عدم هدایت رشد و توسعه باشد. برخورد درست با این پدیده می‌تواند از خسارت وارد شدن به بهترین زمین‌ها، از بین رفتن مشاغل کشاورزی، ویرانی چشم‌اندازهای طبیعی، و بهره‌برداری بیش از اندازه از آب‌های زیرزمینی جلوگیری کند (فیرمن، ۱۳۸۳: ۶۰). همچنین دسترسی عادلانه به زمین و استفاده بهینه از آن یکی از مؤلفه‌های اساسی در توسعه پایدار و عدالت اجتماعی است (زیاری،۱۳۸۱: ۱۳). استفاده از برنامه‌ریزی زمین به عنوان یکی از مکانیسم‌هایی که دارای تأثیر بر کاهش فشار بر منابع زمین است، یکی از اجزای کلیدی مدیریت پایدار زمین می‌باشد (*Miljkovic,2012: 15*). در این پژوهش سعی شده ضمن شناسایی عدم تعادل در استفاده بهینه از زمین‌های روستایی در بخش مرکزی شهرستان ممسنی به بررسی و تحلیل استفاده و کاربری این زمین‌ها با استفاده از مدل‌های سوات و تاپسیس پرداخته شده است. در نهایت با اولویت‌بندی این شاخص‌ها، استراتژی‌هایی به عنوان راهکارهای مناسب پیش‌روی برنامه‌ریزان و مدیران روستایی جهت بهینه‌سازی و توسعه متعادل کاربری اراضی روستایی در سطح شهرستان ارائه گردد. از این‌رو هدف کلی این پژوهش شناخت توان‌ها و قابلیت‌های محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان ممسنی برای بهره‌گیری بهینه و متعادل از زمین‌های آن و آگاهی از قابلیت‌های توسعه روستایی و انتخاب بهترین استراتژی‌ها برای توسعه متوازن و متعادل این بخش می‌باشد.

پیشینه نظری تحقیق:

زمین، اساس منابع طبیعی محسوب می‌شود و در طول تاریخ، انسان بیشتر مواد مورد نیاز برای تغذیه، سوخت، لباس و مسکن خود را از زمین تأمین کرده است. زمین به عنوان بوم انسان و فضای زندگی او، پایگاه زندگی و مرگ او به شمار می‌آید. زمین، همواره به صورت یک اکوسیستم، یعنی مجموعه‌ای موجودات زنده و محیط طبیعی آنها عمل می‌کند؛ از این‌رو کارآیی

www.SID.ir

Archive of SID

هر اکوسیستم، به نوع و کیفیت کاربری زمین وابسته است (شکوئی، ۱۳۸۷: ۲۵۳و رفیعیان، ۱۳۸۹). بدین‌منظور برنامه‌ریزی استفاده از زمین در زمینه همکاری‌های توسعه یک فرایند تکرار شونده بر اساس گفت گو میان تمام ذینفعان استفاده کننده از زمین پایدار در نواحی سکونتگاهی می‌باشد *(GTZ 1995: 7)*. برنامه‌ریزی استفاده از زمین یک روش سیستماتیک و تکرار شونده به منظور ایجاد یک محیط زیست برای توسعه پایدار از منابع زمین که نیازها و خواسته‌ی مردم را بطرف می‌سازد *(FAO/UNEP 1999: 14)*. همچنین هدف از برنامه‌ریزی کاربری زمین کاهش وقوع مسائل زیست محیطی و هدایت جهت جبران خسارات گذشته ناشی از توسعه است. از این‌رو برنامه‌ریزی زمین با مشخص کردن مسائل احتمالی توسعه جدید و با نشان دادن راه‌های بهره‌برداری از امکانات بالقوه زمین بدون وارد کردن زیان به جامعه (هزینه جبران خسارت زیست محیطی) و به فرد (هزینه های مربوط به استفاده ضعیف و یا غلط از خصوصیات و منابع محلی) درصدد است تا کنترل را انجام دهد (سرور، ۱۳۸۷: ۱۵۳).

در این راستا تغییر در الگوهای کاربری زمین که در سطوح مختلف فضایی و در دوره‌های زمانی متفاوت رخ می‌دهد، بیانگر تعامل و تقابل نیازهای همیشگی جوامع انسانی و محیطی با زمین هستند. این تغییرات گاه سودمند و در تعدادی از موارد تأثیرات زیانبار قابل ملاحظه‌ای دارند که به واسطه این اثرات نگران کننده منشأ بروز آثار غیرقابل جبرانی بر میزان رفاه و آسایش جوامع انسانی محسوب می‌شوند (*Briassoulis, 2001:10*). کاربرد و قابلیت زمین همراه با استانداردهای برنامه-ریزی و توسعه زمین و خط مشی‌های توزیع، تا اندازه زیادی قابلیت کاربری‌های یک ناحیه معین و در نتیجه تعداد بهینه افرادی را که می‌توانند با توجه به کاربری‌های موجود و قابلیت‌ها، در یک ناحیه سکونت گزینند، را مشخص می‌کنند. در بحث کاربری اراضی مناطق روستایی دو شاخص اصلی یکی عامل طبیعی یعنی قابلیت اراضی زراعی و دیگری عامل انسانی که جمعیت می‌باشد، تعیین کننده میزان و نوع کاربری‌های مختلف می باشند (فیروزنیا و همکاران، ب ۱۳۹۲). در یک طبقه بندی تقریبی باید کاربری مسکونی، اداری، صنعتی و تجاری، راه‌ها و معابر، خدمات اجتماعی و اقتصادی، فضاهای باز و بلا استفاده از یکدیگر متمایز شوند (منشی زاده و همکاران، ۱۳۸۴: ۹۳). بنابراین مسائل مربوط به مالکیت زمین‌های روستایی به عنوان یک مشکل قابل توجه در توسعه پایدار مناطق روستایی به رسمیت شناخته شده است. این مشکل به دو طریق نمایان می‌شود؛ اول؛ مالکیت زمین که به طور عمده تمایل به تکه تکه شدن و تبدیل به مزارع کوچک در اطراف روستاها دارد. و در مرحله دوم؛ ترک زمین‌های کشاورزی توسط نیروی جوان روستا و مهاجرت به شهر و بازنشستگی نسل قدیم کشاورزان و در نتیجه عدم استفاده از روش‌های جدید کشت محصولات کشاورزی توسط نسل قدیم کشاورز باعث کاهش بازدهی زمین‌های کشاورزی شده است. بدین‌منظور ارزش و اهمیت و به ویژه کمیابی زمین و نیز عدم امکان تولید آن ایجاب می‌کند که نحوه بهره‌برداری و مدیریت آن دارای سامان دهی مطلوب باشد (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۱۴۰).

بیشترین کاربری زمین در بافت فیزیکی سکونتگاه‌های روستایی، کاربری مسکونی است. از یک سو، بیشترین جمعیت فعال روستاها، در بخش کشاورزی و زیربخش‌های آن مشغول به فعالیت هستند و به همین دلیل بالاترین میزان کاربری در قلمرو زراعی در ارتباط با چنین فعالیت‌هایی است. از سوی دیگر، کاربری‌هایی مانند ساختمان‌های خدماتی و تجاری و حتی ساختمان های عمومی از لحاظ فضایی وسعت کمتری در نواحی روستایی دارند (ژرژکاژه، ۱۳۸۱: ۵۴). همچنین کاربری زمین تحت تأثیر دو مؤلفه‌ی نیرومند شکل می‌گیرد: اول نیازهای اساسی زندگی انسان و دوم ویژگی‌ها و فرایندهای زیست محیطی. هیچ یک از این مؤلفه‌ها ثابت باقی نمی‌مانند بلکه متناسب با تغییرات ایجاد شده در زندگی تغییر ماهیت می‌دهند (ماجدی، ۱۳۷۸). تغییر در الگوهای کاربری زمین، که در سطوح مختلف فضایی و در دوره‌های زمانی متفاوت رخ می‌دهد؛ بیانگر تعامل و تقابل نیازهای همیشگی جوامع انسانی و محیطی با زمین هستند. این تغییرات گاه سودمند و در پاره‌ای از موارد تأثیرات زیانبار قابل ملاحظه‌ای دارند که به واسطه این اثرات نگران کننده منشأ بروز آثار غیرقابل جبرانی بر میزان رفاه و آسایش جوامع انسانی محسوب می‌شوند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸۰). به این ترتیب با اتخاذ سیاست کاربری صحیح و محافظت از زمین، توسعه پایدار حاصل می‌آید. رویکرد توسعه پایدار به کاربری اراضی از دیدگاه زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بخصوص ایجاد تعادل و توازن میان ابعاد اقتصادی و ابعاد بوم شناسی، قبول مسؤولیت در سرنوشت انسانی

www.SID.ir

Archive of SID

نسل های آینده قابل تبیین است (زیاری، ۱۳۸۳: ۴۶-۴۴). در واقع توسعه و عمران زمین وقتی می‌تواند پایدار باشد که بتواند هم نیازهای اقتصادی و مادی و هم نیازهای اجتماعی و فرهنگی و روانی مردم در حال و آینده پاسخ گوید (*Wickramaarachchi, 2003*). برخی از تحقیقات در این زمینه به شرح زیر بیان می‌شود:

منشی‌زاده و همکاران (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان «تأثیر توریسم در تغییر کاربری اراضی در شهرستان لاهیجان (با تأکید بر اراضی روستایی) به این نتیجه دست یافتند که گردشگری منجر به جذب جمعیت و مهاجرپذیرشدن لاهیجان شده که این موضوع سبب تغییر در کاربری اراضی زراعی روستاهای منطقه گردیده است. امینی فسخودی و همکاران (۱۳۸۷) در تحقیقی که به بررسی تعیین الگوی بهینه بهره‌برداری در اراضی زراعی ناحیه شرق اصفهان به کمک رهیافت برنامه‌ریزی آرمانی پرداخته‌اند بیان می‌دارند که برنامه‌ریزی تولید و هدایت زارعین می‌تواند نقش مؤثری در توسعه‌ی کشاورزی ناحیه‌ی زراعی شرق اصفهان ایفا نماید. لگزیان و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان «بررسی و تحلیل مدیریت توسعه زمین از طریق رویکرد برنامه اصلاح مجدد زمین» در راستای تدوین سند توسعه پایدار شهری؛ استفاده از الگوهای مدیریت زمین را یکی از راهبردهای اصلی در مدیریت و توسعه شهرها بیان می‌کنند. محمدی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی، به مطالعه نیروهای انسانی مؤثر بر تغییرات کاربری اراضی در حاشیه مناطق روستایی شهرستان تنکابن با نرم‌افزار *GIS* می‌پردازد. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که در روستای آلکله و سی بن درصد زیادی از جنگل ها تخریب شده و جای خود را به اراضی مسکونی داده است. مهم‌ترین عامل تغییر کاربری در روستاهای آلکله و سی بن، مشکلات اقتصادی مردم و به صرفه نبودن فعالیت‌های کشاورزی یا به عبارت دیگر بالا رفتن هزینه‌های کشاورزی و مشکلات مربوط به فروش محصولات است.

مطیعی‌لنگرودی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی، به بررسی اثرات اقتصادی تغییر کاربری اراضی کشاورزی در نواحی روستایی دهستان لیچارکی بندرانزلی می‌پردازد. در این پژوهش برای این بررسی از روش‌های آزمون همبستگی اسپیرمن، نرم-افزار *GIS* و تفسیر ماکسیم لایک هود در نرم‌افزار *ENVI* استفاده شده است. نتایج حاکی از آن است که گرچه تغییر کاربری ها بر اثر گردشگری اثرات و پیامدهای منفی از قبیل افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش هزینه زندگی و تا حدودی وابستگی اقتصاد روستا به گردشگری را موجب شده است. اما اثرات مثبتی چون افزایش درآمد، اشتغال‌زایی را نیز در پی داشته است. فیروزنیا و همکاران (الف- ۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «راهبرد برتر واگذاری اراضی زراعی مسکونی روستایی» با توجه به بررسی‌های انجام شده و استفاده از مدل سوات در این زمینه راهبرد رقابتی را به عنوان راهبرد برتر در منطقه معرفی می‌کند. همچنین فیروزنیا و همکاران (ب۱۳۹۱) در تحقیقی که با عنوان «تحلیل پیامدهای واگذاری اراضی مسکونی روستایی» تدوین نموده‌اند به این نتیجه رسیده که پیامدهای مثبت واگذاری اراضی مسکونی روستایی در ابعاد کالبدی بیشتر از پیامدهای منفی آن بوده است و در زمینه اجتماعی نیز دارای پیامدهای مثبت و منفی بوده و در عرصه اقتصادی پیامدهای مثبت کمتری نسبت به منفی داشته است. افراخته و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «تحول نظام مالکیت اراضی روستایی؛ علل و پیامدها در منطقه خوسف» به این نتیجه رسیدند که شکاف درآمدی میان شهر و روستا، فقدان برنامه‌ریزی متناسب و تنگناهای اجتماعی – اقتصادی روستائیان سبب واگذاری حق مالکیت زمین و به نوعی تحول در نظام مالکیت اراضی روستایی شده است. مسیبی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی که با عنوان «پایش تغییرات کاربری اراضی با استفاده از داده‌های سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی در شهرستان اردبیل» انجام گرفته است، نشان دادند که سطح کاربری‌های زراعت آبی، باغات، مناطق مسکونی، صنعتی و نیز اراضی بایر در فاصله سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۰ افزایش یافته و در مقابل سطح کاربری‌های جنگل، مرتع و اراضی دیم روندی کاهشی داشته‌اند.

روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی- تحلیلی می‌باشد. گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و میدانی است. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارایه‌ی استراتژی بهینه سازی و توسعه متعادل کاربری زمین در روستاهای شهرستان ممسنی از ماتریس تحلیلی *SWOT* بهره گرفته شده است. بدین منظور فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها شناسایی شد و با نظرخواهی از مسأولان مدیریت روستایی (کارمندان بنیاد مسکن شهرستان ممسنی و شورها و دهیاران بخش مرکزی) و

www.SID.ir

Archive of SID

نظرخواهی از ۵ تن از اساتید و صاحبنظران دانشگاه به وزن دهی هر کدام از مسائل و محاسبه و تحلیل آن‌ها پرداخته شد، که بر اساس روش دلفی و با همگرایی بالا به آراء اتفاق دست یافته‌ایم. در نهایت جهت برطرف کردن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت هاهای موجود در ارتباط با توسعه متعادل کاربری زمین های روستایی استراتژی های مناسبی ارایه گردید و در ادامه برای رتبه بندی تأثیرات نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها، با استفاده از شاخص‌های دیدگاه کارشناسان از تکنیک *TOPSIS* استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه:

شهرستان ممسنی به مرکزیت شهر نورآباد و با وسعت ۵۶۰۱ کیلومتر مربع ۶ در استان فارس واقع شده است. این شهرستان در غرب استان و در محدوده جغرافیایی ۵۰ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی از یک سو، ۲۹ درجه و ۳۷ دقیقه تا ۳۰ درجه و ۴۱ دقیقه عرض شمالی از سوی دیگر قرار گرفته است. (شکل شماره ۱). بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۰ این شهرستان دارای سه بخش مرکزی، دشمن‌زیاری، و ماهور میلاتی با ۳۱۱ روستای دائمی می‌باشد. بخش مرکزی این منطقه به عنوان ناحیه مورد مطالعه شامل ۵ دهستان با (فهلیان، بکش یک، بکش دو، جاوید ماهوری، جوزار) با ۴۵ هزار نفر جمعیت و ۱۹۱سکونتگاه روستایی دارای سکنه می‌باشد. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). همچنین ممسنی دارای ۵۲۹۵۳ هکتار اراضی زراعی زیر کشت می باشد که از این میزان ۱۶۳۲۹ هکتار آبی و ۳۶۳۶۴ هکتار از اراضی دارای قابلیت دیم می باشد. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۲).

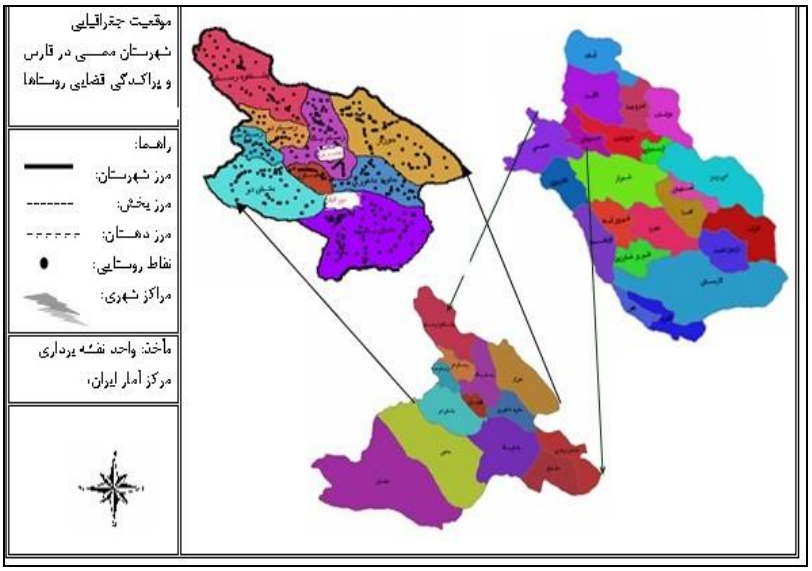

شکل ۱- نقشه موقعیت فضایی استقرار شهرستان ممسنی در استان فارس و کشور ایران

یافته‌های تحقیق:

تدوین راهبردهای بهینه‌سازی و توسعه متعادل کاربری زمین‌های روستایی با مدل *SWOT*:

برای تحلیل «سوات» منطقه نخست اطلاعات مرتبط و عوامل عمده‌ی خارجی و داخلی در منطقه بررسی و مشخص شده و در ماتریس ارزیابی مورد سنجش قرار گرفتند. (جدول شماره ۱).

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۱- تجزیه و تحلیل عوامل خارجی در فرصت‌ها

	کارشناسان روستایی			اساتید دانشگاه		
(*O*فرصت ها)	وزن	درجه بندی	امتیاز	وزن	درجه بندی	امتیاز
موقعیت نسبی و چهار راهی شهرستان ممسنی	۰,۰۹	۵	۰,۴۵	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
استفاده از بازار بزرگ شهر شیراز و بوشهر برای صادرات محصولات کشاورزی	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۰,۰۴	۴	۰,۱۶
حاصلخیزی خاک و امکان تولید بیشتر محصولات کشاورزی	۰,۰۶	۴	۰,۲۴	۰,۰۷	۴	۰,۲۸
امکانات توسعه صنعتی قسمت های مختلف بخش	۰,۰۲	۲	۰,۰۴	۰,۲	۱	۰,۰۲
بر خورداری از چشم اندازهای طبیعی و گردشگری	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	۰,۰۹	۵	۰,۴۵
وجود جاذبه های مذهبی متعدد در بخش مرکزی	۰,۷	۴	۰,۲۸	۰,۰۵	۴	۰,۲۰
بالا بودن تعداد نیروی انسانی تحصیلکرده در روستاهای بخش مرکزی	۰,۰۷	۲	۰,۱۴	۰,۰۸	۳	۰,۲۴
افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه های توسعه اقتصادی اجتماعی	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۰,۰۲	۳	۰,۱۸
وجود حس مهمان نوازی مردم روستاهای بخش و شهرستان	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۰,۰۷	۳	۰,۲۱
افزایش انگیزه بیشتر مردم برای مسافرت و تفریح در روستاها	۰/۰۷	۳	۰,۲۱	۰,۰۶	۴	۰,۲۴

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

با استناد به نتایج حاصل از جدول شماره ۱ می‌توان چنین نتیجه گرفت که از نظر مسؤولان روستایی موقعیت نسبی و چهارراهی شهرستان ممسنی با امتیاز ۰/۴۵ و وزن نسبی ۰,۰۹ به عنوان مهم‌ترین فرصت خارجی و از نظر اساتید دانشگاه برخورداری از چشم‌اندازهای طبیعی و گردشگری با امتیاز ۰/۴۵ و وزن نسبی ۰,۰۹ به عنوان مهم‌ترین فرصت خارجی در نظر گرفته شده است. در ادامه تحقیق و با استناد به جدول شماره ۲ می‌توان گفت که از نظر کارشناسان روستایی موجود بودن زمین‌های مرغوب کشاورزی در اطراف اکثریت روستاهای بخش مرکزی با امتیاز نسبی ۰,۵۰ و وزن نسبی ۰,۱۰ به عنوان مهم-ترین تهدید خارجی و از نظر اساتید دانشگاه همین شاخص با همین امتیاز همچنین خط انتقال برق فشار قوی در نزدیک برخی از روستاها (فهلیان، جنجان، ...) آن با امتیاز ۰,۳۶ و وزن نسبی ۰,۰۹ در نظر گرفته شده است.

جدول ۲- تجزیه و تحلیل عوامل خارجی در تهدیدها

	کارشناسان روستایی			اساتید دانشگاه		
(*T*تهدید ها)	وزن	درجه بندی	امتیاز	وزن	درجه بندی	امتیاز
خط انتقال برق فشار قوی در نزدیک برخی از روستاها	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	۰,۰۹	۴	۰,۳۶
آبیاری زمین های کشاورزی با استفاده از روش های سنتی	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
عبور خط انتقال گاز در نزدیک مراکز دهستانها	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
تعدد زیاد و استقرار نامناسب صنایع سنگ شکن در امتداد رودخانه فهلیان و وارد آوردن آسیب های جدی زیست محیطی به این رودخانه	۰,۰۶	۴	۰,۲۴	۰,۷	۵	۰,۳۵
آلودگی محیط زیست توسط بعضی از تجهیزات مثل سنگ شکن موجود در قسمت جنوب شرقی روستای فهلیان	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۰,۰۸	۳	۰,۲۴
عدم سرمایه گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۰,۰۴	۴	۰,۱۶
مواجه شدن با کمبود پزشک و فضای درمانی بخاطر کمبود فضای خالی درمانی در سطح دهستانها	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۰,۶	۳	۰,۱۸
کمبود بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها	۰,۱۰	۵	۰,۵۰	۰,۱۰	۵	۰,۵۰
مهاجر فرست بودن روستاها	۰,۰۷	۳	۰,۲۱	۰,۰۷	۴	۰,۲۸
آلودگی های محیط زیست توسط روستائیان و گردشگران	۰,۴	۲	۰,۰۸	۰,۰۴	۴	۰,۱۶
بالا بودن بیکاری در بین جوانان روستا	۰,۰۷	۳	۰,۲۱	۰,۰۷	۳	۰,۲۱

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

www.SID.ir

Archive of SID

از نظر کارشناسان روستایی زمین‌های بایر درون بافت اکثر روستاهای بخش مرکزی با امتیاز ۰,۴۵ و وزن نسبی ۰,۰۹ به عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی مطرح است. همچنین از نظر اساتید دانشگاه دارا بودن خدمات اساسی (تلفن، برق،گاز و آب لوله کشی) در اکثریت روستاهای دهستان‌های بخش مرکزی با امتیاز ۰,۵۰ و وزن نسبی ۰,۱۰ به عنوان مهم‌ترین نقاط قوت در نظر گرفته شده است. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- تجزیه و تحلیل عوامل داخلی در نقاط قوت

	کارشناسان روستایی			اساتید دانشگاه		
(S) نقاط قوت	وزن	درجه بندی	امتیاز	وزن	درجه بند	امتیاز
وجود مراکز آموزشی ابتدایی، متوسطه و دبیرستان دخترانه و پسرانه در مراکز دهستان های بخش	۰,۰۸	۵	۰,۴۰	۰,۰۸	۵	۰,۴۰
دارا بودن خدمات اساسی (تلفن، برق،گاز و آب لوله کشی) در اکثریت روستاهای دهستان های بخش مرکزی	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	۰,۱۰	۵	۰,۵۰
وجود زمین های درجه یک کشاورزی در سه دهستان بکش یک، بکش دو و فهلیان	۰,۰۳	۲	۰,۱۲	۰,۰۷	۵	۰,۳۵
زمین های بایر درون بافت اکثر روستاهای بخش مرکزی	۰,۰۹	۵	۰,۴۵	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان ها	۰,۰۷	۵	۰,۳۵	۰,۰۷	۴	۰,۲۸
دسترسی مناسب روستائیان و مسافران به واحدهای درمانی واقع در مرکز شهرستان به واسطه فاصله کم مخصوصاً دهستان فهلیان، بکش یک و دو	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۰,۰۶	۴	۰,۲۴
وجود مراکز فرهنگی در بعضی از مراکز دهستان ها	۰,۰۳	۱	۰,۳	۰,۰۴	۱	۰,۰۴
وجود مراکز مذهبی متعدد در روستاهای بخش	۰,۰۸	۳	۰,۲۴	۰,۰۹	۳	۰,۲۷
احداث خانه های مسکونی جدید با مصالح قوی	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۰,۰۶	۵	۰,۳۰
وجود دو رودخانه مهم در شمال و جنوب شهرستان و نزدیک بخش مرکزی	۰,۰۶	۳	۰,۱۸	۰,۰۶	۳	۰,۱۸
حاصلخیزی خاک و امکان تولید بیشتر محصولات کشاورزی	۰,۰۶	۴	۰,۲۴	۰,۰۷	۴	۰,۲۸

منبع: یافته‌های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

با استناد به نتایج حاصل از جدول شماره ۴ می‌توان چنین نتیجه گرفت که از نظر کارشناسان مسائل روستایی قرارگیری نامناسب کاربری‌های مسکونی بر زمین‌های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان، پل فهلیان، مورکی، و دهستانهای بکش یک و دو با امتیاز ۰,۵۰ و وزن نسبی ۰,۱۰ به عنوان مهم‌ترین ضعف داخلی ذکر شد. از نظر اساتید دانشگاه کمبود شدید تکه تکه بودن اکثریت زمین های کشاورزی و تسلط خرده مالکی با امتیاز ۰,۵۰ و وزن نسبی ۰,۱۰ و فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش با امتیاز ۰,۳۶ و وزن نسبی ۰,۰۹ به عنوان مهم ترین ضعف داخلی در نظر گرفته شده است.

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۴- تجزیه وتحلیل عوامل داخلی در ضعف ها

	کارشناسان روستایی			اساتید دانشگاه		
(W)نقاط ضفف	وزن	درجه بندی	امتیاز	وزن	درجه بندی	امتیاز
قرارگیری نامناسب بعضی از کاربری ها در مراکز دهستان‌ها از جمله کاربری بهداشتی و فرهنگی	۰,۰۵	۳	۰,۱۵	۰,۰۷	۳	۰,۲۱
وارد آمدن خسارات به ساختمان‌های مسکونی روستاها بعد از زلزله های دی ماه ۱۳۹۱	۰,۰۷	۳	۰,۲۱	۰,۰۶	۴	۰,۲۴
تکه تکه بودن اکثریت زمین های کشاورزی و تسلط خرده مالکی	۰,۰۹	۳	۰,۲۷	۰,۱۰	۵	۰,۵۰
قرارگیری نامناسب کاربری های مسکونی بر زمین های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان، پل فهلیان، مورکی، و دهستانهای بکش یک و دو	۰,۱۰	۵	۰,۵۰	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
کمیابی زمین های درجه یک کشاورزی در دهستان جوزار بکش	۰,۰۴	۳	۰,۱۲	۰,۰۶	۳	۰,۱۸
تسلط نسل بازنشسته بر اکثریت زمین های زیر کشت و عدم استفاده و استقبال آنها از روش های جدید کشت و پرورش محصولات کشاورزی	۰,۰۵	۲	۰,۱۰	۰,۰۷	۴	۰,۲۸
تمرکز واحدهای درمانی در مراکز دهستان	۰,۰۷	۲	۰,۱۴	۰,۰۸	۲	۰,۱۶
استقرار نامناسب برخی تاسیسات و تجهیزات در روستاهای بخش مرکزی مثل قبرستان	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	۰,۰۸	۴	۰,۳۲
فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	۰,۰۹	۴	۰,۳۶
وجود اکثریت ساختمان های مسکونی روستایی با عمر بیش از ۳۰ سال در روستاهای بخش مرکزی	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	۰,۰۵	۴	۰,۲۰
ترک زمین‌های کشاورزی توسط نیروی جوان روستا	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	۰,۰۸	۴	۰,۳۲

منبع: یافته‌های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

اولویت‌بندی بهینه سازی کاربری اراضی در روستاهای منطقه:

در این مبحث با استفاده از نظر کارشناسان و اساتید به رتبه‌بندی نقاط قوت و ضعف و فرصت و تهدیهای پیش رو در رابطه کاربری اراضی زمین در روستاهای منطقه اقدام گردید. بر پایه جدول شماره ۵ از دیدگاه کارشناسان وجود زمین‌های بایر در برخی از روستاها، وجود مراکز متعدد آموزشی، مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها، داشتن خدمات زیربنایی و مراکز مذهبی متعدد به ترتیب اولویت‌های اول تا پنجم نقاط قوت را به دست آورده‌اند. همچنین دارابودن خدمات زیربنایی، وجود مراکز آموزشی، وجود اراضی درجه یک کشاورزی در سه دهستان منطقه، بافت زمین‌های بایر در اکثر روستاهای بخش و احداث منازل مسکونی جدید از دیدگاه اساتید اولویت‌های اول تا سوم در رابطه با نقاط قوت بهینه‌سازی اراضی روستاهای موردمطالعه را به دست آورده‌اند. اولویت‌بندی نقاط ضعف بهینه‌سازی اراضی زراعی در روستاها از دیدگاه کارشناسان به ترتیب شامل قرارگیری نامناسب کاربری‌های مسکونی بر زمین‌های درجه یک کشاورزی در دهستان‌های فهلیان، بکش یک و دو، فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاها، وجود اکثریت ساختمان‌های مسکونی روستایی با عمر بیش از ۳۰ سال در روستاهای بخش مرکزی است. از نقطه نظر اساتید نیز اولویت‌های اول تا سوم نقاط ضعف به ترتیب شامل تکه تکه بودن اکثر زمین‌های کشاورزی و تسلط خرده مالکی، فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش و قرارگیری نامناسب کاربری‌های مسکونی بر زمین‌های درجه یک کشاورزی در برخی از روستاهای دهستان فهلیان می‌شود. (جدول شماره ۵).

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۵- اولویت بندی نقاط قوت و ضعف در بهینه سازی و کاربری متعادل اراضی در روستاهای منطقه

(S) اولویت بندی نقاط قوت	رتبه کارشناسان	رتبه اساتید	(W) اولویت بندی نقاط ضعف	رتبه کارشناسان	رتبه اساتید
وجود مراکز آموزشی ابتدایی، متوسطه و دبیرستان دخترانه و پسرانه در مراکز دهستان های بخش	۲	۲	قرارگیری نامناسب بعضی از کاربری ها در مراکز دهستان ها از جمله کاربری بهداشتی و فرهنگی	۶	۶
دارا بودن خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب لوله کشی) در اکثریت روستاهای بخش مرکزی	۴	۱	وارد آمدن خسارات به ساختمان های مسکونی روستاها بعد از زلزله های دی ماه ۱۳۹۱	۵	۵
وجود زمین های درجه یک کشاورزی در سه دهستان بکش یک، بکش دو و فهلیان	۸	۳	تکه تکه بودن اکثریت زمین های کشاورزی و تسلط خرده مالکی	۴	۱
زمین های بایر درون بافت اکثر روستاهای بخش مرکزی	۱	۴	قرارگیری نامناسب کاربری های مسکونی بر زمین های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان و دهستانهای بکش یک و دو	۱	۳
وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان ها	۳	۶	کمیابی زمین های درجه یک کشاورزی در دهستان جوزار بکش	۸	۷
دسترسی مناسب روستائیان و مسافران به واحدهای درمانی واقع در مرکز شهرستان به واسطه فاصله کم مخصوصاً دهستان فهلیان، بکش یک و دو	۷	۸	تسلط نسل بازنشسته بر اکثریت زمین های زیر کشت و عدم استفاده و استقبال آنها از روش های جدید کشت و پرورش محصولات کشاورزی	۹	۴
وجود مراکز فرهنگی در بعضی از مراکز دهستان ها	۹	۹	تمرکز واحدهای درمانی در مراکز دهستان	۷	۸
وجود مراکز مذهبی متعدد در روستاهای بخش	۵	۷	استقرار نامناسب برخی تاسیسات و تجهیزات در روستاهای بخش مرکزی مثل قبرستان	۳	۳
احداث خانه های مسکونی جدید با مصالح قوی	۸	۵	فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش	۲	۲
وجود دو رودخانه مهم در شمال و جنوب شهرستان و نزدیک بخش مرکزی	۶	۱۰	وجود اکثریت ساختمان های مسکونی روستایی با عمر بیش از ۳۰ سال در روستاهای بخش مرکزی	۳	۶

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

بر اساس دیگر یافته‌های به دست آمده در جدول شماره ۶ فرصت‌های پیش رو در زمینه کاربری اراضی روستاها از دیدگاه کارشناسان و اساتید به ترتیب اولویت‌بندی شامل موقعیت نسبی و چهار راهی شهرستان ممسنی، برخورداری از چشم-اندازهای طبیعی و گردشگری، حاصلخیزی خاک و امکان تولید بیشتر محصولات کشاورزی و بالا بودن تعداد نیروی انسانی تحصیلکرده در روستاهای بخش مرکزی و ... می‌باشد. همچنین مهم‌ترین تهدیدهای پیش رو در این رابطه از دیدگاه اساتید و کارشناسان به ترتیب کمبود بودجه تخصیصی دولت به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها، خط انتقال برق فشار قوی در نزدیک برخی از روستاها (فهلیان، جنجان، ...)، ترک کار بر روی زمین‌های کشاورزی توسط نیروی جوان روستا و مهاجر فرست بودن روستاها و ... می‌باشد.

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۶- اولویت بندی فرصت ها و تهدیدها در بهینه سازی و کاربری متعادل اراضی در روستاهای منطقه

(O) اولویت بندی فرصت ها	رتبه کارشناسان	رتبه اساتید	(T) اولویت بندی تهدیدها	رتبه کارشناسان	رتبه اساتید
موقعیت نسبی و چهارراهی شهرستان ممسنی	۱	۲	خط انتقال برق فشار قوی در نزدیک برخی از روستاها (فهلیان، جنجان، ...)	۲	۲
استفاده از بازار بزرگ شهر شیراز و بوشهر برای صادرات محصولات کشاورزی	۷	۸	ترک زمین های کشاورزی توسط نیروی جوان روستا	۳	۴
حاصلخیزی خاک و امکان تولید بیشتر محصولات کشاورزی	۴	۳	عبور خط انتقال گاز در نزدیک مراکز دهستانها	۲	۴
امکانات توسعه صنعتی قسمت های مختلف بخش	۹	۹	تعدد زیاد و استقرار نامناسب صنایع سنگ شکن در امتداد رودخانه فهلیان و وارد آوردن آسیب های جدی زیست محیطی به این رودخانه	۴	۳
بر خورداری از چشم اندازهای طبیعی و گردشگری	۲	۱	آلودگی بعضی از تجهیزات مثل سنگ شکن موجود در قسمت جنوب شرقی روستای فهلیان	۶	۶
وجود جاذبه های مذهبی متعدد در بخش مرکزی	۳	۶	عدم سرمایه گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی	۸	۵
بالا بودن تعداد نیروی انسانی تحصیلکرده در روستاهای بخش مرکزی	۸	۴	مواجه شدن با کمبود پزشک و فضای درمانی بخاطر کمبود فضاخای درمانی در سطح دهستانها	۷	۸
افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه های توسعه اقتصادی اجتماعی	۷	۷	کمبود بودجه تخصیصی دولت به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها	۱	۱
وجود حس مهمان نوازی مردم روستاهای بخش و شهرستان	۶	۵	مهاجر فرست بودن روستاها	۵	۵
افزایش انگیزه بیشتر مردم برای مسافرت و تفریح در روستاها	۵	۴	آلودگی های محیط زیست توسط روستائیان و گردشگران	۹	۹
--	--	--	بالا بودن بیکاری در بین جوانان روستا	۵	۷

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک در منطقه:

بر اساس یافته‌های به دست آمده از سنجش داده ها از دیدگاه کارشناسان قرارگیری نامناسب کاربری‌های مسکونی بر زمین‌های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان، پل فهلیان، مورکی، و دهستانهای بکش یک و دو، کمبود بودجه تخصیصی دولت به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها با ۰,۱۰ وزن و ۰,۵ امتیاز و بالاترین امتیاز را دارند و نیازمند اتخاذ برنامه های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت هستند. (جدول شماره ۷). همچنین گزینه‌های استراتژیکِ دارا بودن خدمات اساسی (تلفن، برق،گاز و آب لوله کشی) در اکثر روستاهای دهستان‌های بخش مرکزی، تکه تکه بودن زمین‌های کشاورزی و تسلط خرده مالکی و کمبود بودجه تخصیصی دولت به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها با وزن ۰,۱۰و امتیاز ۰,۵ دارای اولویت‌های اصلی از دیدگاه اساتید می‌باشند و نیازمند اتخاذ و اجرای برنامه‌های کوتاه مدت و میان مدت هستند. (جدول شماره ۸).

www.SID.ir

Archive of SID

جدول ۷- خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک از نظر کارشناسان روستایی

عوامل استراتژیک	وزن	درجه بندی	امتیاز	برنامه ریزی		
				کوتاه مدت	میان مدت	بلند مدت
S1=زمین های بایر درون بافت اکثر روستاهای بخش مرکزی	۰,۰۹	۵	۰,۴۵		*	*
S2=وجود مراکز آموزشی ابتدایی، متوسطه و دبیرستان دخترانه و پسرانه در مراکز دهستان های بخش	۰,۰۸	۵	۰,۴۰	*		*
وجود مراکز خدمات روستایی*S3*= در مراکز دهستان ها	۰,۰۷	۵	۰,۳۵	*		*
W1= قرارگیری نامناسب کاربری های مسکونی بر زمین های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان، پل فهلیان، مورکی، و دهستانهای بکش یک و دو	۰,۱۰	۵	۰,۵	*	*	
W2=فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*	*	*
W3= استقرار نامناسب برخی تاسیسات و تجهیزات در روستاهای بخش مرکزی مثل قبرستان	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*		
O1=موقعیت نسبی و ارتباطی شهرستان	۰,۰۹	۵	۰,۴۵			*
O2=برخورداری ازچشم انداز طبیعی وگردشگری	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*	*	*
O3=برخورداری ازجاذبه های مذهبی	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	*	*	
کمبود بودجه تخصیصی دولت به امر بهسازی و توسعه خدمات در روستاها*T1*=	۰,۱۰	۵	۰,۵۰	*	*	*
T2=عبور خط برق فشار قوی	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*		*
T3=عبور خط انتقال گاز	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*		*
T4=ترک زمین های کشاورزی توسط جوانان	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	*		*

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

جدول ۸- خلاصه تجزیه و تحلیل عوامل استراتژیک از نظر اساتید دانشگاه

عوامل استراتژیک	وزن	درجه بندی	امتیاز	برنامه ریزی		
				کوتاه مدت	میان مدت	بلند مدت
S1= دارا بودن خدمات اساسی (تلفن، برق،گاز و آب لوله کشی) در اکثریت روستاهای دهستان های بخش مرکزی	۰,۱۰	۵	۰,۵۰		*	*
S2= وجود مراکز آموزشی ابتدایی، متوسطه و دبیرستان دخترانه و پسرانه در مراکز دهستان های بخش	۰,۰۸	۵	۰,۴۰	*		*
S3= وجود زمین های درجه یک کشاورزی در سه دهستان بکش یک، دو و فهلیان	۰,۰۷	۵	۰,۳۵	*		*
W1= تکه تکه بودن اکثریت زمین های کشاورزی و تسلط خرده مالکی	۰,۱۰	۵	۰,۵	*	*	
W2= فقدان و یا عدم اجرای طرح هادی روستایی در بعضی از روستاهای بخش	۰,۹	۴	۰,۳۶	*	*	*
W3= قرارگیری نامناسب کاربری های مسکونی بر زمین های درجه یک کشاورزی در روستاهای فهلیان، پل فهلیان، مورکی، و دهستانهای بکش یک و دو	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*		
O1=رخورداری ازچشم انداز طبیعی وگردشگری	۰,۰۹	۵	۰,۴۵			*
O2=موقعیت نسبی و چهارراهی ممتاز شهرستان	۰,۰۸	۴	۰,۳۲	*	*	*
O3=حاصلخیزی خاک	۰,۰۷	۴	۰,۲۸	*	*	
T1=وجود زمین های مرغوب کشاورزی در اطراف اکثریت مناطق روستایی	۰,۱۰	۵	۰,۵۰	*	*	*
T2=عبور خط برق فشار قوی	۰,۰۹	۴	۰,۳۶	*		*
T3= تعدد زیاد و استقرار نامناسب صنایع سنگ شکن در امتداد رودخانه فهلیان و وارد آوردن آسیب های جدی زیست محیطی به این رودخانه	۰,۰۷	۵	۰,۳۵	*		*
T4=عبور خط انتقال گاز از کنار مراکز دهستانهای بکش یک و دو و فهلیان	۰,۰۸	۳	۰,۳۲	*		*

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

www.SID.ir

Archive of SID

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش:

با استناد به سنجش یافته‌های به دست آمده از مدل سوات در جداول بالا و تأکید بر ارائه راهبردهای مؤثر در این زمینه، اهم دستاوردهای تحلیلی بر این اساس ارائه می‌شود:

***(SO)* راهبرد های رقابتی / تهاجمی:**

- موقیت استراتژیک و چهارراهی بخش و شهر و همچنین قرار گرفتن تعدادی از اماکن مذهبی جهت توسعه روستاها؛
- استفاده از چشم‌اندازهای طبیعی به ویژه دو رودخانه مهم در منطقه جهت بازدهی بیشتر محصولات کشاورزی؛
- ایجاد مراکز و تأسیسات فرهنگی- آموزشی و رفاهی در زمین‌های واقع در اراضی بایر درون بافت روستاها؛
- برخوردار بودن شهرستان از مراکز دانشگاهی و افراد تحصیلکرده در روستاهای بخش؛
- احداث و توسعه خانه‌های مسکونی جدید با مصالح قوی در روستاها با تأکید بر رهیافت بوم آورد محوری.

***(ST)* راهبرد تنوع:**

- استفاده از زمین داخل بافت‌های روستایی برای ساخت و سازهای جدید؛
- مدیریت و رسیدگی مسئولین با مشخص کردن مسیر خط نفت، گاز و برق و رعایت استانداردهای آن جهت توسعه زیرساخت‌های روستایی در مسیر؛
- وجود زمین های درجه یک کشاورزی در سه دهستان بکش یک، بکش دو و فهلیان برای توسعه تولیدات کشاورزی و ایجاد اشتغال‌زایی و کسب درآمد برای ساکنین روستاها؛
- وجود مراکز مذهبی و تاریخی – توریستی متعدد در روستاهای بخش برای استفاده در بخش گردشگری مذهبی – تاریخی و ایجاد درآمد و رونق به اقتصاد روستاها.

راهبرد بازنگری (*WO*):

- توسعه و گسترش امکانات برای بازدیدکنندکان از روستاها و دسترسی بهتر و آسان‌تر از جاذبه‌های گردشگری روستایی؛
- اجرای طرح هادی روستایی در روستاهای فاقد این طرح برای بهسازی روستا و دسترسی آنها به حداقل امکانات مورد نیاز؛
- ایجاد و گسترش تأسیسات و تجهیز واحدهای درمانی در سطح روستاها و مراکز دهستان‌ها؛
- مدیریت و ساماندهی، مکان‌یابی مناسب و مطلوب جهت استقرار تأسیسات و تجهیزات مثل گورستان‌ها و مراکز فرهنگی- آموزشی در روستاهای بخش.

راهبرد تدافعی (*WT*):

- تدوین مقررات و تأکید بر اجرای آنها در زمینه استانداردسازی خط نفت، گاز و برق و استفاده مطلوب از اراضی کشاورزی و اجرای طرح‌های کوتاه مدت و بلندمدت در منطقه؛
- توسعه خدمات بهداشتی و درمانی در روستاها به نسبت افزایش جمعیت؛
-توجه مسئولین و مدیران روستایی به سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه گردشگری در روستاها جهت ارتقای فرهنگ گردشگری و رونق بخشیدن به اقتصاد روستاها برای جلوگیری از مهاجرت افراد به شهرها و ایجاد مشکلات متعدد در منطقه؛
- مکان گزینی درست کاربری صنعتی و کارگاهی در روستاها با تأکید بر توانمندی‌های محیطی روستاها.

تحلیل یافته‌ها بر اساس تکنیک تاپسیس:

در این روش، ماتریس تصمیم‌گیری (مقادیر عددی شاخص‌ها برای گزینه‌ها) و وزن شاخص‌ها، داده‌های ورودی سیستم هستند و خروجی نیز به صورت رتبه‌بندی گزینه‌ها است. البته، مطلوبیت هر شاخص باید به طور یکنواخت افزایشی یا کاهشی باشد که در این صورت، بهترین ارزش موجود از یک شاخص، نشان دهنده‌ی ایده‌آل آن بوده و بدترین ارزش موجود از آن مشخص کننده ایده‌آل منفی خواهد بود (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۱). در این راستا «تاپسیس» به عنوان یک روش تصمیم-گیری چندشاخصه، روشی ساده ولی کارآمد در اولویت‌بندی محسوب می‌شود. با استفاده از این مدل، چهار گروه قوت ها، ضعف‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها در منطقه از دیدگاههای متفاوت رتبه‌بندی شده است. بدین‌منوال میانگین نظرات دو گروه

www.SID.ir

Archive of SID

(مسؤولان و مدیریت روستایی و اساتید دانشگاه) درباره‌ی تهدیدات، فرصت ها، ضعف ها و نقاط قوت در جدول شماره ۹ وزن داده شده است.

جدول ۹-میانگین رتبه ای نظرات مسؤولان روستایی و اساتید دانشگاه

شرح	مسؤلان و مدیریت روستا	اساتید دانشگاه
تهدیدها	۳/۴۵	۳/۹۰
فرصت‌ها	۳/۳۱	۳/۵۰
ضعف‌ها	۳/۳۰	۳/۷۰
قوت‌ها	۳/۴۰	۳/۹۰
وزن(W)	۰/۲	۰/۴

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

در این میان مقدار CL بین صفر و یک است. هر چه CL به یک نزدیک باشد، اولویت گزینه iام بالاتر است. فاصله اقلیدسی تا بهترین و بدترین و میزان نزدیکی و نیز اولویت‌بندی گزینه‌های مختلف در جدول شماره ۱۰ ارائه شده است. رتبه-بندی آلترناتیوها بر اساس میزان (CL^*) میزان فوق $0 \le C_i^* \le 1$ در نوسان است. در این راستا $C_i^* = 1$ نشان-دهنده‌ی بالاترین رتبه (تهدید ها) و $C_i^* = 0$ (قوت ها) نیز نشان دهنده‌ی کمترین رتبه است.

جدول ۱۰- رتبه بندی آلترناتیوهای نهایی بهینه سازی و توسعه متعادل کاربری اراضی در شهر نورآباد بر اساس روش *TOPSIS*

ضعف ها	قوت ها	فرصت ها	تهدیدها
c4=0/48*	*c3*=0/45*	*c2*=0/58*	*c1*=0/61*

منبع: یافته های تحلیلی تحقیق، ۱۳۹۳.

نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها:

برنامه‌ریزی استفاده از زمین باید انعطاف‌پذیر و سازگار با شرایط خاص باشد بدین معنا که آن را می‌توان با توجه به شرایط تغییر داد. با توجه به ویژگی‌های مذکور و بویژه کمیابی زمین و عدم امکان تولید آن در سطح کره زمین، ایجاب می‌کند که نحوه بهره برداری و مدیریت آن از سازماندهی مطلوبی برخوردار باشد. طی بررسی های انجام شده از مراحل تدوین استراتژی-های بهینه‌سازی و توسعه متعادل کاربری زمین‌های روستایی طبق تحلیل عوامل داخلی و عوامل خارجی و ادغام آن‌ها در ماتریس ($SWOT$) و همچنین تعیین شاخص‌ها و رتبه‌بندی آن با استفاده از تکنیک $TOPSIS$، استراتژی تدافعی (WT)، که طبق آن سازمان برای کاهش نقاط ضعف داخلی خود و مقابله با تهدیدات خارجی روش‌هایی طراحی و بکار می‌برد. به عنوان راهبرد اصلی در زمینه مدیریت کاربری اراضی زراعی در روستاهای منطقه شناخته شد. در این راستا برای بهینه‌سازی و استفاده متعادل از زمین می‌بایست مسؤولان امر نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها را برای ارائه استراتژی‌های مناسب در برنامه ریزی مدنظر داشته باشند. همچنین با توجه به نتیجه گیری از تکنیک تاپسیس در جهت رتبه‌بندی نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت ها و در نهایت رتبه‌بندی استراتژی‌ها، استراتژی های تدافعی در رتبه‌ی اول قرار گرفتند. از این رو به ارائه‌ی راهبردهای کاربردی در این زمینه می‌پردازیم:

راهبرد تدافعی (WT):

- تدوین مقررات و تأکید بر اجرای آنها در زمینه استانداردسازی خط نفت، گاز وب رق و استفاده مطلوب از اراضی کشاورزی و اجرای طرح‌های کوتاه مدت و بلندمدت.

www.SID.ir

Archive of SID

- توسعه خدمات بهداشتی و درمانی در روستاها به نسبت افزایش جمعیت.
- توجه مسئولین و مدیران روستایی به سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه گردشگری در روستاها جهت ارتقای فرهنگ گردشگری و رونق بخشیدن به اقتصاد روستاها برای جلوگیری از مهاجرت آنها به شهر و ایجاد مشکلات متعدد در شهرها.
- مکان گزینی درست کاربری صنعتی و کارگاهی در روستاها.
- تفکیک و آماده سازی اراضی با نظارت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی توسط دهیاری و یا مشارکت پیمانکار (تفکیک بر مبنای طرح هادی در روستاهای دارای طرح هادی و در سایر روستاها بر مبنای طرح تیپ پیشنهادی و نظر مدیریت محلی و تدوین نقشه پیشنهادی توسعه روستایی مورد تأیید بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد کشاورزی و فرمانداری).
- افزایش سازگاری طرح پیشنهادی کاربری اراضی روستایی با روحیات روستاییان.
- افزایش نقش مدیریت محلی و مشارکت مردم در فرایند اجرای واگذاری اراضی مسکونی روستایی.

منابع و مآخذ:

۱. افراخته، حسن و محمد حجی پور (۱۳۹۲): «تحول نظام مالکیت اراضی روستایی؛ علل و پیامدها مورد: روستاهای تقاب و معصوم آباد در شهرستان خوسف»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۲، شماره ۵، تهران، صص ۲۱-۱.

۲. امینی فسخودی، عباس.، نوری، سید هدایت اله و رضا حجاری (۱۳۸۷): «تعیین الگوی بهینه بهره برداری در اراضی زراعی ناحیه شرق اصفهان به کمک رهیافت برنامه ریزی آرمانی»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی، سال دوم، شماره ۴، تهران، صص ۱۹۰-۱۷۷.

۳. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۶): راهنمای مطالعات کاربری زمین روستایی، انتشارات شریف، چاپ اول، تهران.

۴. رفیعیان، مجتبی (۱۳۸۹): «زمین شهری کاربری، توسعه: تأملی بر الگوهای نوین برنامه ریزی و مدیریت تغییرات کاربری زمین شهری»، ماهنامه منظر، شماره ۱۰، تهران، صص ۳۶-۲۴.

۵. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ بدری، سیدعلی و حمداله سجاسی قیداری (۱۳۹۰): بنیان های نظریه ای برنامه ریزی کالبدی مناطق روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (معاونت عمران روستایی)، چاپ اول، تهران.

۶. زیاری، کرامت اله (۱۳۸۳): برنامه ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ اول، یزد.

۷. ژرژکابو (۱۳۸۱) آمایش گردشگری، ترجمه ایوب محلاتی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، تهران.

۸. سرور، رحیم (۱۳۸۷)، برنامه ریزی کاربری اراضی در طرحهای توسعه و عمران ناحیه ای، انتشارات گنج هنر، چاپ اول، تهران.

۹. شکوئی، حسین (۱۳۸۷): دیدگاههای نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، چاپ یازدهم، تهران.

۱۰. غیومیان، جعفر و دیگر همکاران (۱۳۸۶): «تعیین روش بهینه برخورد با خطر زمین لغزشی در مناطق روستایی با استفاده از سیستم پشتیبان تصمیمDSS مطالعه موردی زمین لغزش باریکان»، فصلنامه علوم زمین، سال ۱۷، شماره ۶۵، تهران، صص ۱۰-۱.

۱۱. فیروزنیا، قدیر و لیلا دیانی (۱۳۹۱الف): «راهبرد برتر واگذاری اراضی مسکونی روستایی»، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره۱، تهران، صص ۲۲-۱ .

۱۲. فیروزنیا، قدیر؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ دیانی، لیلا؛ پریشان، مجید و مهران اصغری نیا (ب-۱۳۹۱): «تحلیل پیامدهای واگذاری اراضی مسکونی روستایی»، فصلنامه فضای جغرافیایی، سال دوازدهم، شماره ۴، اهر، صص ۲۳۰-۲۱۲.

۱۳. فیرمن، تامی (۱۳۸۳): «تغییر کاربری زمین های روستایی به شهری در تحولات اقتصادی اندونزی»، ترجمه: مجید هاشمی، ماهنامه شهرداریها، دوره جدید، سال ششم، شماره ۶۵، تهران.

www.SID.ir

Archive of SID

۱۴. لگزیان، احسان و محمد رنج آزمای آذری (۱۳۸۹): «بررسی و تحلیل مدیریت توسعه زمین از طریق رویکرد برنامه اصلاح مجدد زمین با تأکید بر مقوله انتقال حق مالکیت»، دو فصلنامه مدیریت شهری، سال ۱۲، شماره ۲۵، تهران، صص ۱۶۸-۱۴۷.

۱۵. ماجدی، حمید (۱۳۷۸): «مجموعه خلاصه مقالات همایش زمین و توسعه شهری»، نشر مرکز مطالعات تحقیقات و شهرسازی ایران، تهران.

۱۶. محمدی، محمد؛ مهرابی، علی اکبر؛ قربانی، مهدی و محمد امین خراسانی (۱۳۹۱): «نیروی انسانی مؤثر بر تغییرات کاربری اراضی در حاشیه مناطق روستایی (نمونه موردی: روستاهای آلکله و سی بن– شهرستان تنکابن)»، جغرافیا (فصلنامه انجمن جغرافیایی ایران)، دوره جدید، سال دهم، شماره ۳۵، تهران، صص ۲۹۹-۲۷۹.

۱۷. مسیبی، مرضیه و محسن ملکی (۱۳۹۳): «پایش تغییرات کاربری اراضی با استفاده از داده های سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: شهرستان اردبیل)»، فصلنامه سنجش از دور و *GIS* در منابع طبیعی، سال پنجم، شماره ۱، بوشهر، صص ۹۵-۸۱.

۱۸. مشکینی، ابوالفضل و اکرم قاسمی (۱۳۹۱): «سطح بندی شهرستان های استان زنجان بر اساس شاخص های توسعه فرهنگی با استفاده از مدل*TOPSIS* »، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال دوم، شماره ۷، مرودشت، صص ۱۱-۱.

۱۹. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰): سرشماری عمومی نفوس و مسکن روستاهای شهرستان ممسنی، تهران.

۲۰. مطیعی لنگرودی، سیدحسن؛ رضوانی، محمدرضا و زهرا کاتب ازگمی (۱۳۹۱): «بررسی اثرات اقتصادی تغییر کاربری کشاورزی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان لیچارکی حسن رود بندرانزلی»، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، شماره اول، شماره ۱، مشهد، صص ۲۵-۱.

۲۱. منشی زاده، رحمت الله و فرهاد خوشحال (۱۳۸۴): «تاثیر توریسم در تغییر کاربری اراضی شهرستان لاهیجان (با تأکید بر اراضی روستایی)»، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دروه ۴، شماره ۵، تهران، صص ۱۰۲-۸۵.

22. *Briassoulis, H; (2001): Analysis of Land Use Change: Theoretical and Modeling Approaches, The Web Book of Regional Science, Regional Research Institute, West Virginia University.*
23. *Bacon, P. J, (2002): "Belief network models of land manager decisions and land use change", Journal of Environmental Management 65, 1–23.*
24. *FAO/UNEP (1999): The Future of Our Land. Facing the Challenge. Guidelines for Integrated Planning for Sustainable Management of Land Resources. Rome.*
25. *GTZ – Working Group on Land Use Planning for the Asian – Pacific Region (1996): Experiences of Land Use Planning in Asian Projects – Selected insights. Colombo.*
26. *Longley, P. A. & Mesev, V. (2000):"On the measurement and generalization of urban form Environment and Planning", Tourism Management. No. 32, pp. 473– 488.*
27. *Miljkovic, J. Zivanovic, C., Tijana & M., Lgor,(2012): Land use planning for sustainable development of peri-urban zones, Spatium,pages: 15-22.*
28. *Wickramaarachchi, N., (2003): Land Readjustments as a Land Management Technique For Urban Areas", Paper submitted for the 9th International conference on Sri Lanka Studies, 28th - 30th November 2003, Matara, Sri Lanka.*

www.SID.ir